

ному втіленні конституційних принципів, адже вони допомагають структурувати інтерпретацію норм права, легітимізують правові інституції, та, що найбільш важливо, детермінують повсякденну правову поведінку громадян.

Література:

1. Віконський В. В. Особливості ідеологічної функції в правовій системі України. 2020. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3890618> (дата звернення: 01.11.2025).

2. Мозоль Н. Влада та її легітимізація народом. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2024. № 2(44). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1177-1185](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1177-1185) (дата звернення: 01.11.2025).

3. Рудакевич О. М. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : моногр. Тернопіль : THEY, 2013. 352 с.

4. Kovalchuk V. Legitimacy of power as a legal phenomenon and its manifestations in the conditions of democratic transformation. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika»*. Seria : Uridicni nauki. 2020. Vol. 7, no. 28. P. 272–281. URL: <https://doi.org/10.23939/law2020.28.272> (date of access: 19.12.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-9>

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ У ВИСВІТЛЕННІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Полонка Іванна Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»
м. Чернівці, Україна*

У сучасному українському суспільстві питання правової поведінки поступово виходить на перший план серед проблем теорії та практики формування правової держави. Традиційні нормативістські підходи, що акцентували увагу на зовнішньому регулятивному аспекті поведінки, дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення різноманітних моделей взаємодії особи з правом. Наявність норми вже не гарантує її

належного виконання, а складність сучасних соціальних процесів засвідчує: правова поведінка ґрунтується не лише на юридичних приписах, а й на ціннісних та світоглядних установках суб'єкта. Саме тому особливого значення набуває аксіологічний підхід, який дозволяє розглядати право у його соціокультурному вимірі та визначати ті духовні орієнтири, що формують внутрішню готовність до правомірної діяльності.

Проблема правової поведінки виявляє глибоку залежність від трансформації суспільних цінностей. Коли культурні, моральні й правові орієнтири суспільства змінюються нерівномірно, виникають розриви між нормативною моделлю поведінки та реальним ставленням до права. Перехідний характер українського суспільства лише загострює цю суперечність: з одного боку, зростає очікування справедливості, відповідальності й рівності перед законом; з іншого – зберігаються моделі поведінки, сформовані у періоди поширеного правового нігілізму та системної недовіри до державних інституцій. У такому контексті право часто сприймається не як цінність, а як формальний інструмент примусу чи спосіб врегулювання конфліктних ситуацій. Відсутність глибинного внутрішнього прийняття норм призводить до нестійкості правового порядку, що стає очевидним у критичні періоди державного розвитку.

Аксіологічний погляд пропонує інший кут зору: правова поведінка розглядається як результат взаємодії зовнішніх норм та внутрішніх переконань, як процес, що починається не з букви закону, а з того, яким чином людина осмислює право у структурі власних цінностей. Аксіологічний підхід є інтегруючим, оскільки дозволяє оцінювати право через призму його ціннісного змісту [1, с. 12].

Західні й вітчизняні філософсько-правові традиції переконливо свідчать: правопорядок, побудований виключно на примусі чи страху покарання, ніколи не є стійким. Він залежить від ефективності санкцій, а не від моральної зрілості суспільства. Натомість правопорядок, опертий на гідність, справедливість, повагу до іншого і внутрішню відповідальність, характеризується високим рівнем саморегуляції та не потребує надмірного втручання держави.

У цьому аспекті особливо важливим постає питання правосвідомості, адже саме вона визначає здатність людини бачити в праві не обмеження, а можливість реалізації власної свободи. Правосвідомість поєднує у собі знання, переживання, емоційні установки та життєвий досвід, які формують ставлення до правових явищ. Її якість впливає на те, чи виконує особа правову норму як механічний припис, чи як внутрішньо осмислений обов'язок. Ціннісний підхід відкриває можливість зрозуміти, чому одна й та сама норма може

породжувати різні моделі поведінки: від сумлінного виконання до зловживання правом чи правового нігілізму.

Акт зловживання правом особливо яскраво демонструє значення аксіологічного підходу. Формально така дія відповідає букві закону, однак суперечить його меті. Причина цього полягає не в недосконалої правової норми, а в деформації внутрішньої ціннісної орієнтації суб'єкта, коли право використовується не для досягнення соціально значущого результату, а задля шкоди чи маніпуляції. Таким чином, аксіологічний вимір дозволяє розкрити внутрішню логіку неправомірності там, де формально простежується правомірна дія. У контексті аналізу зловживання правом слід врахувати й телеологічний підхід, який пояснює це явище через спотворення первісної мети суб'єктивного права та його використання всупереч цільовому призначенню [2, с. 188].

Проблемним є й питання законності, яка у ціннісному аспекті постає не як механічне дотримання вимог законодавця, а як здатність суб'єктів діяти відповідно до принципів справедливості, рівності та гуманізму. Розрив між цими вимірами призводить до того, що законність може існувати у формально-інституційному вигляді, але не мати морального наповнення. У такому разі закони виконуються поверхово, а правопорядок втрачає свою легітимність у свідомості громадян. Саме аксіологічний підхід дозволяє зрозуміти, чому держава з розвинутою правовою системою може стикатися з високим рівнем правопорушень: відсутність внутрішньої ціннісної підтримки права нівелює ефективність будь-яких реформ.

Важливою умовою стабільності правової поведінки є також соціальне середовище, де формуються моральні та культурні орієнтири. Освітня система, державна політика, сімейні відносини, медійний простір – кожен із цих елементів бере участь у конструюванні правових очікувань і визначенні того, якою мірою суспільство вважає норму права важливою, справедливою та потрібною. Ефективність правових реформ залежить не лише від змісту нормативних актів, а й від здатності суспільства прийняти їх як частину власної ціннісної культури. Саме тому формування правової поведінки потребує довготривалої роботи із розвитком правової культури, підвищенням довіри до державних інститутів і консолідацією моральних орієнтирів.

Слід також наголосити, що аксіологічний підхід дозволяє інакше побачити роль держави у формуванні правової поведінки. Якщо права держава будується виключно на нормативно-інституційному рівні, її функціонування буде неповним; воно потребує глибшого духовно-культурного підґрунтя. Держава не може змінювати поведінку громадян лише через санкції чи заборони. Натомість вона здатна сприяти формуванню середовища, де право набуває поваги завдяки своїй

справедливості, а не суворості; де відповідальність сприймається не як покарання, а як природний наслідок свободи; де юридичні механізми функціонують у взаємодії з моральними та культурними переконаннями.

У цьому полягає ключовий виклик для сучасного українського суспільства: сформувати модель правової поведінки, яка ґрунтується не лише на страху перед відповідальністю, а й на внутрішній повазі до права. Лише за таких умов правова держава може стати не декларацією, а реальністю, у якій право постає інструментом саморозвитку людини, а не зовнішнім примусом. Аксиологічний аналіз правової поведінки дозволяє об'єднати гуманістичний і нормативний виміри права, долаючи розрив між тим, що гарантовано законом, і тим, що визнається суспільством як справедливе.

Проблема правової поведінки у цьому світлі постає як комплексне явище, що вимагає глибокого філософсько-правового осмислення. Її вирішення потребує системного перегляду не лише інституційних підходів, а й духовно-культурних підстав правового життя. Лише поєднання ціннісної свідомості, розвиненої правової культури та послідовної нормативної політики здатне створити той ґрунт, на якому функціонуватимуть ефективні механізми правового регулювання і – найголовніше – відбудеться внутрішнє прийняття права як невід'ємної частини суспільного буття.

Література:

1. Фальковський А. О. Аксиологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Одеса, 2011. 17 с.
2. Шаркова І. М. Зловживання правом з точки зору юридичної телеології: методологічне підґрунтя. *Сучасні підходи до методології правничих досліджень* : збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 100-річчя з дня народження акад. Ф. Г. Бурчака (м. Київ, 3 квіт. 2024 р.). Київ : НДІ приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. С. 186–190.